

Влияние на продължителността на механохимичната активация върху фазообразуването в системата природен фосфат и добавки

Резюме:

Проведени са изследвания свързани с влиянието на продължителността на механохимична активация върху фазообразуването в системата природен фосфат и добавки. Използвани са: туниски фосфорит – амониев сулфат, трибоактивирани в планетарна мелница с ахатови смилаци тела. Доказан е механохимичен синтез.

За целите на изследването са използвани рентгенофазов анализ (РФА) и дериватографски термичен анализ (ДТА).

Ключови думи: директен трибохимичен синтез, трибохимична активация, фосфор-основен хранителен елемент.

1. ВЪВЕДЕНИЕ:

Въпреки големия брой изследвания върху получаването на термофосфатите, все още остават нерешени проблемите за подбора на най-целесъобразната добавка и нейното количество в сместа, подлагана на термично третиране [1]. Някои автори [2-4] предлагат да се използва амониев сулфат, амониев бисулфат, калциев сулфат, калциев бисулфат и др. като агенти, спомагащи за разграждането на апатитовата структура на фосфорната суровина до усвояеми за растенията форми. В някои съществуващи производства като капролактамовото, метилметакрилатното и други, амониевият сулфат се получава като полупродукт и отпаден разтвор [4]. Съществуват редица проблеми - енергийни, технически и екологични, свързани с оползотворяване и преработване на тези разтвори до крайни продукти. Това е една положителна предпоставка за тяхното използване като реагент при преработване на природните фосфати, едновременно получаване на нови NPS и NPKS комплексни торове и възможност за решаване на някои от екологичните проблеми.

Целта на настоящето изследване е установяване на подходящото време на трибохимична активация при третирането на смеси от туниски фосфорит – амониев сулфат, при които в резултат на твърдофазния синтез се повишава съдържанието на усвояемите форми на P_2O_5 на получаваните нови съединения.

2.МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ:

За целите на изследванията е използван туниски фосфорит със следния химичен състав (таблица 1):

таблица 1. Състав на туниския фосфорит, (тег. %):

P   **2**   **O**   **5**

29.58

R   **2**   **O**   **3**

1.07

SO   **3**

3.58

SiO   2

1.88

CaO

48.40

Na   2   **O**

1.38

K   2   **O**

0.07

F

2.74

Cl

0.056

CO₂

6.48

Механохимичната активация на смеси от туниски фосфорит и амониев сулфат е проведена с планетарна мелница "Pulverisette-5", при време за активация – 600с. до 180000с.; вид на смлащите тела – ахатови; тегло на смлащите тела – 0,188 кг.; обем – 120 ml, брой – 140. Масата на пробите за трибоактивация и 0,020кг., като тегловното съотношение между компонентите е 01:01.

Термичният анализ е проведен с термичния комплекс "Stanton Redcroft" (England), при тегло на пробите 15.20 ± 0.4 mg, в температурния интервал 15-1100°C, със скорост на нагряване 10 °C.min⁻¹

1 . Рентгенофазовите анализи са проведени с дифрактометър ДРОН, лъчение CuK

2

.

3.РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ:

Резултатите от проведените рентгенофазови и термични анализи на неактивирани и трибоактивирани образци на смеси от туниски фосфорит и амониев сулфат са представени на (фигури 1÷6)и (таблици 2 и 3).

3.1. Термичен анализ на неактивирана смес от туниски фосфорит и амониев сулфат:

От проведените термични анализи е установено, че при разлагането на туниски фосфорит са регистрирани 12% общи масови загуби при нагряване до 1100 °С, които се обясняват с отделянето на физическата вода от структурата на фосфорита (до 150

°С), със сублимация и изгаряне на летливите и органични примеси (до 650

°С) и с декарбонизация (до 950

°С) на несвързаните карбонати и доказват, че фосфоритът е термично устойчив в изследвания температурен интервал [1,5,8].

Термичното поведение на амониевия сулфат се определя от протичащите реакции в два основни температурни интервала - I – от 270°С до 400°С и II – от 450°С до 550°С (фигура 1), в които (NH

4

)

2

SO

4

се разлага до получаване на стопилка от NH

4

HSO

4

и (NH

4

)

3

H(SO

4

)
2
. Във II етап получената стопилка се разлага с отделяне водни пари, амоняк и серни оксиди и се характеризира с частично трансформиране на (NH

4
)
3
H(SO

4
)
2
до (NH

4
)
2
S

2
O

8
. Получените междинни съединения се разлагат напълно в температурния интервал 640 – 760

o
C [6, 7].

Анализът на TG-DTA- зависимостите от разлагането на неактивираната смес (фигура 1, таблица 3) доказва, че механизмът на реакциите, които протичат между туниския фосфорит и амониевия сулфат, се определя от поведението на $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ като термично по-нестабилното съединение. Регистрирани 49.15% масови загуби за разлагането до 1100

o
C. В резултат на химичните взаимодействия между реагентите в температурния интервал 250-370

o
C освен основните реакции от разлагането на амониевия сулфат протичат и взаимодействия, в резултат на които се получават нови съединения - (NH

4
)
2
SO

4
.2CaSO

4
и CaHPO

4

(фигура 1, таблица 3). Образуваните в хода на реакциите CaHPO_4

4
и NH_4

4
 HSO_4

4
взаимодействат с Ca

5
 $\text{F}(\text{PO}_4)$

4
)

3
в температурния интервал $360-400$

0

C , в резултат на което в системата се получават NH_4

4
 CaP

3
 O

9
, CaSO_4

4
и Ca

2
 P

2
 O

7
. В температурния интервал $610-765$

0

C става възможна реакцията между фосфорита и NH_4

4
 CaP

3
 O

9
, което води до образуване на нови количества Ca

2
 P

2
 O

7
. В следващия етап ($760 - 900$

0

C) заедно с декарбонизацията на CaCO_3

3

протича взаимодействие между P -Са

P

O

и натрупания в системата CaSO

до получаване на Са

(PO

)

[1,7,8].

Фигура 1.

TG-DTA зависимост

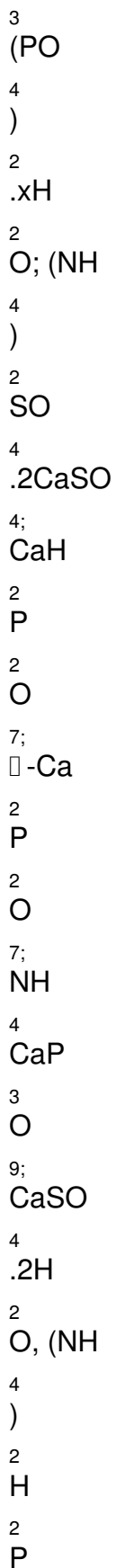
3.2. Рентгенофазов анализ на неактивирани и активирани в планетарна мелница смеси от туниски фосфорит и амониев сулфат:

От данните на (фигура 2, таблица 2) и (фигура 3) се вижда, че при механоактивираните проби интензивността на пиковете намалява и те се уширяват в основата, което е доказателство за начало на аморфизация на пробите с увеличаване продължителността на третирането от 10 минути до 50 часа. Доказателство за наличието на механохимична активация и взаимодействие между природния фосфат и амониевия сулфат са регистрираните дифракционни линии на редица нови фази, които се виждат от (фигура 3).

Дори и при 10 минути механично въздействие на пробите се доказва образуване на нови фази. Вероятно в резултат на триенето и ударното въздействие в локални участъци температурата се повишава, което е причина за разкъсване на връзките в термично неустойчивия $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ и освобождаване на NH_3 и SO_3 . Тези газови продукти

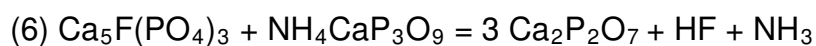
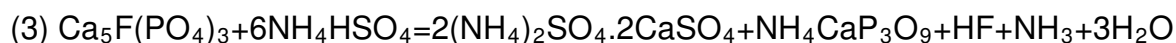
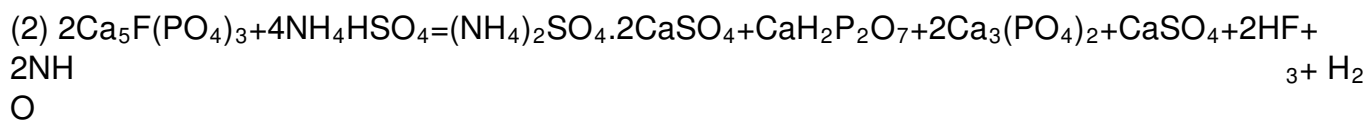
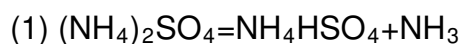

се свързват с активните центрове, възникнали при активацията и в резултат на това взаимодействие се получават съединенията: Ca

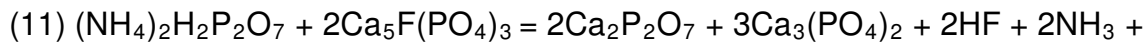
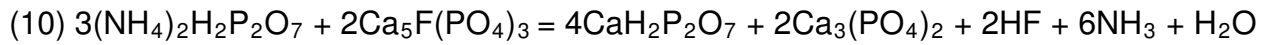

2
O
7
.

Вероятните реакции на взаимодействие и образуване на посочените съединения са следните:

2
O

с) рентгенограма на изходната смес от туниски фосфорит и амониев сулфат в масово съотнош

b) рентгенограма на амониев сулфат

a) Рентгенограма на проба от туниски фосфорит

Фигура 2. Рентгенограми на изходните продукти и смес

таблица 2. Данни от рентгенофазовия анализ

Образец

Идентифицирани фази

Туниски фосфорит

Са

5

F(P

Амониев сулфат

(NH₄)₂SO₄

Изходна смес, мас. съотн. 1:1

Ca₅F(PO₄)₃

Фигура 3. Рентгенограми на образци от туниски фосфорит и амониев сулфат, активирани за 30

минути, 10 часа и 40 часа в планетарна мелница с ахатови смилаци тела

Получените резултати от рентгенофазовия анализ доказват склонността на фосфорния атом към образуване на вериги (процес на катенация), което в дадения случай се проявява под формата на β -Ca₂P₂O₇ в активираните смеси. Вероятно в резултат на акумулираната механична енергия и вътрешнопреразпределение в структурата на фосфорита, енергетично най-благоприятно е образуването на P

²
O
⁷
4-

групата.

Присъствието на калциев фосфати (амониево-калциев триметафосфат, калциев пиро-и трикалциев фосфат) в продуктите след трибоактивацията е доказателство, че акумулираната механична енергия води до повишаване подвижността на катионите и анионите в структурата на Ca₅F(PO₄)₃. Може да се предположи, че образуването на CaSO₄ е продукт от директния синтез по реакция (2). Или е резултат от разлагането на двойната сол до амониев сулфат и калциев сулфат в следствие на продължителна активация.

Прожеждането на трибоактивацията при 50 часа е съпроводено, от една страна, с риск от агломерирание на частиците на изходната смес, от друга страна, е свързано с твърдофазен синтез на хидроамониев пирофосфат. Образуваните амониево–калциево триметафосфат ($\text{NH}_4\text{CaP}_3\text{O}_9$) и калциеви пирофосфати ($\text{CaH}_2\text{P}_2\text{O}_7$; β - $\text{Ca}_2\text{P}_2\text{O}_7$) водят до повишаване съдържанието на P

2
O

5
усв и затова смеси, съдържащи тези соли могат да бъдат използвани като фосфорни торове.

3.1. Термичен анализ на β активирана смес от туниски фосфорит и амониев сулфат:

Анализът на TG-DTA-зависимостите от процеса на термично разлагане на активираните смеси е доказателство за настъпили съществени изменения в хода на зависимостите в резултат от натрупване на ефектите от термичните взаимодействия между компонентите на сместа и ефектите от разлагането на получените при трибоактивацията нови фази (фигури 4÷6). Регистрира се намаляване на общите масови загуби с приблизително 10% - 15% в сравнение с неактивираната смес (таблица 3).

Фигура 4.

TG-DTA зависимост

Фигура 5. TG-DTA зависимости на смес от туниски фосфорит и амониев сулфат в масово

Фигура 6.

TG-DTA зависимост

таблица 3. Данни за температурните интервали и масови загуби, отчетени при термичното разлагане на смеси от туниски фосфорит и амониев сулфат, третирани с различна продължителност в планетарна мелница

Етап

Проба /Време за трибоактивация

Исходна смес

30 минути

1   0 часа

4   0 часа

T^* ,

° C

Масовизагуби, %

T^* ,

° C

Масовизагуби, %

T^* ,

° C

Масовизагуби, %

T^* ,

° C

Масовизагуби, %

|

-

-

34.0

0.20

41.1

1.20

49.1

1.60

II

-

-

190.3

0.90

197.4

2.00

199.4

2.60

III

334.6

11.75

269.5
302.6

3.40
8.80

268.5

289.5

5.30
3.70

269.5
288.5

4.30
3.50

IV

376.7

5.34

-

-

330.6

2.00

330.6

1.80

V

423.8
444.8

9.92
8.48

412.8

12.40

384.7
409.7

4.60
3.50

395.7
410.7

5.10
3.40

VI

693.3

5.39

592.1
684.2

1.40

3.40

566.0
650.2 *exo*
656.2

1.80

2.60

556.0

580.1
656.2 *exo*
670.2

3.40
1.80
3.00

VII

823.5
927.7

2.08
2.96

900.6

3.00

844.5
886.6
931.7

2.10
2.30
2.60

845.5
907.7

2.50
3.80

Total

49.51

40 . 00

3 8 . 50

3 9 . 60

T* - температура в инфлексната точка

От (фигурите 4-6) се регистрира присъствието на един нов ендотермичен ефект при 190°C, като масовите загуби, с които е съпроводен, нарастват с увеличаване времето на трибоактивация. Освен тези промени от ДТА-зависимостите се установява, че ендотермичните ефекти, отчетени при температури 334.6 °C и 376.7°C за неактивираната смес (фиг.1), се сливат в един при сместа, активирана 30 мин. (фиг.4) и отново се разцепват при сместа, активирана 60 min, а температурата на тези ефекти се

понижава с около 10-50

o

C. Заедно с това се отчита и появата на нови ендоефекти при 45-50

o

C, 190

o

C, 344

o

C, 580

o

C, 940

o

C. За интервалите на превръщания, които съответстват на тези от неактивираната смес, се отчита всеобщо понижаване на температурите на техните превръщания с около 40-50

o

C, като това понижение е по-ясно изразено за термичните превръщания в температурните интервали 280-420

o

C.

Появата на новите етапи на разлагане за активираните смеси при температури 45-50°C и съпроводени с масови загуби от 0.6% до 1.6% са резултат от дехидратацията на свободната влага, погълната от образците след активацията и на дехидратацията на CaSO

4

.2H

2

O. При температури 190

o

C регистрираните ефекти се обясняват с дехидратацията на получения Ca

3

(PO

4

)

2

.xH

2

O. Този етап почти се застъпва със следващия, протичащ в температурния интервал 220-350

o

C и е начало на разлагането на (NH

4

)

2
SO

4
. Заедно с този ендоефект се отчита още един, който най-вероятно е резултат от разрушаване на структурата на двойната сол. Масовите загуби в този сумарен етап намаляват от 12% за неактивираната смес до 9% за сместа, активирана 10 часа и до 7.8% за сместа, активирана 40 часа. Този факт се обяснява със загуба на част от амоняка от (NH

4
)

2
SO

4
при активацията на образците и със свързване на част от отделящите се NH

3
и SO

3
под формата на калциев сулфат, амониево-калциев триметафосфат и пирофосфати. Най-интересна е областта 650-670

o
С при активирана смес 10 часа, в която се регистрира комбинирането на един екзотермичен пик с един ендотермичен пик и с около 4.5-5.0% масови загуби. За активираната смес 40 часа най-интересна е областта 620-660

o
С, в която се регистрира комбинирането на един екзотермичен пик с един ендотермичен пик и с около 4.3-8.2% масови загуби. Екзотермичният пик липсва при термичното разлагане на неактивираната смес, а температурата отчетена в инфлексната точка, се понижава от 660

o
С до 625

o
С за пробите, активирани от 30 до 50 часа. Ендотермичният ефект се обяснява с превръщането на СаН

2
Р

2
О

7
в □-Са

2
Р

2
О

7
(реакция 5) и с отделяне на летливите компоненти от структурата на фосфорита.

Появата на екзотермичният ефект вероятно е следствие от трибоактивацията като под нейно въздействие кристалната структура на фосфорите се деформира и се акумулира механична енергия. Това води до появата на полета на напрежение, което състояние е високоенергетично и нестабилно. Натрупаната механоенергия в при 650-670°C “релаксира” като се извършва и спонтанно преструктуриране на твърдата фаза. В резултат на релаксацията протича дециклизация на трикалциевия метафосфат до пирофосфат по (реакция 6). Във висикотемпературната област при 940

С заедно с декарбонизацията на свободните карбонати в състава на фосфорите протича взаимодействие между натрупания в твърдата фаза CaSO

^{4}
и Ca

^{2}
 P

^{2}
 O

^{7}
до получаване на Ca

^{3}
(PO

^{4}
)

^{2}
(реакция 7).

4.ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Получените резултати от трибо-термо третирането на смеси от туниски фосфорит и амониев сулфат доказват положителния ефект от трибоактивацията на смесите. При съчетаването на трибоактивацията с термичните методи могат да се създадат нови балансирани, екологично чисти и бавнодействащи торови компоненти за приложение в селското стопанство.

Литература

[1.] Tonsuaadu K., M. Peld, V. Bender, M. Veiderma, *Binding of SO₂ by synthetic substituted*

apatites, J. Thermal Analysis and Calorimetry, v. 56, 1999, p. 35-42

[2.] Pandert R., H. Harenz, G. Heinicke, D. Dunkew, R. Potting, A. Kolosow, V. Boldyrew, M. Tchaikina. *Annord Allgem. Chem.*, 1979

[3.] Грънчаров И. Н., И. П. Домбалов, Й. Г. Пеловски, Н. Б. Виденов, *Производство на азотни торове*, С., 1992

[4.] Костылков С. П., З. А. Зорихива, *Энергетическая эффективность термических и химических технологии производства фосфорных удобрений*, Научные труды, М., 1979

[5.] Kaljuvee T., R. Kuusik, M. Veiderma, *Enrichment of carbonate-phosphate ores by calcinations and air separation*, Internat. J. of Mineral Processing, 43, 1994, p.113-121

[6.] Arasheva M., Jv. Dombalov, *Investigation on thermal stability and phase transformations in the system Marocco phosphorite - $(NH_4)_3H(SO_4)_2 - NH_4HSO_4$* , Journal of Thermal Analysis, vol. 43, 1995, p.359-368

[7.] Pelovski Y., V. Petkova, I. Dombalov, *Thermotriboactivated mixtures of Tunisia Phosphorite and Ammonium Sulfate*, ESTAC-8 August, 2002, Barsezona, Spain, Proceedings, Journal of Thermal Analysis and Calorimetry, 2002, (in press)

[8.] Marraha M., M. Heughebart, G.-C. Heugbaert, G. Bonel, *Preparation of calcium phosphate ceramics: chemical reactions*, Bio materials and Biomechanics, 1983, p.445-450

